

DOI: 10.33310/2519-2809-2019-47-1-104-107

УДК 94(477.87)«1950/1953»:008:070

ЄВА КІШ

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції,
Українсько-угорський навчально-науковий інститут,
Ужгородський національний університет, м. Ужгород
член зовнішньої колегії Академії Наук Угорщини
e-mail: kish.eva15@gmail.com

КАМІЛЛА МАРОШАН

Магістр історії кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції,
Українсько-угорський навчально-науковий інститут,
Ужгородський національний університет, м. Ужгород
e-mail: mkamilla996@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАКАРПАТТЯ ЗА ПЕРІОД 1950–1953 РОКІВ НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛІВ ПРЕСИ

Стаття присвячена питанням функціонування закарпатських культурних закладів у радянський період між 1950 і 1953 роками. Дана характеристика діяльності бібліотек того часу, досліджено твори із найпопулярніших тем, у тому числі презентовано газети, кіно і музеї. Досліджено процеси реформування освіти. На Закарпатті радянська влада довго не могла нічого зробити з вихованням неслов'янських народів. Для неслов'янських громад, як свідчать джерела, було важко адаптуватися до нової політичної системи і нової як для Закарпаття комуністичної ідеології.

Ключові слова: Закарпаття, культура, преса, освіта, ідеологія.

Протягом 1950–1953 повоєнних років культурне життя Радянського Союзу відновилося, в тому числі і на Закарпатті. Музеї, театри, галереї та бібліотеки відкривалися поспіль. У більшості сільських клубів відкрито бібліотеки, де крім російськомовних книг, було також багато книг угорською мовою. Наприклад, лише Закарпатська територіальна бібліотека (ЗТБ) у 1952 році збільшилася на 20 тисяч книг. За період 1946–1952 років кількість книг, доступних у ЗТБ, збільшилася в 17 разів. У майже кожному селі була власна бібліотека, в цей період на Закарпатті було 500 сільських бібліотек, які у кількісному підсумку мали мільйон томів. Переважна більшість з них це російськомовна література. Таким чином, громадськість Закарпаття мала можливість ознайомитися з великою кількістю класичної літератури та творами видатних авторів та поетів. Бібліотеки Закарпаття

часто поповнювалися новими серіями книг. Звичайно, слід зазначити, що багато книг на угорській мові були знищені, саме ті, які не відповідали очікуванням комуністичної ідеології.

Актуальність теми дослідження визначається важливістю аналізу культурного життя краю саме у повоєнний період. Важливими є також дослідження реформи освіти. Метою даної публікації є аналіз специфіки функціонування закарпатських культурних закладів у радянський період між 1950 і 1953 роками. Публікацій, де започатковано вивчення даної тематики майже немає. Це дослідження ми здійснили на основі першоджерел – преси Закарпаття повоєнного періоду.

У 1950 році видано на Закарпатті наступні книги угорською мовою: «Й. В. Сталін: Коротка біографія»; В. Некрасов «У траншеях Сталінграда»; Аркадій Гайдар «Тимур і його

команда»; О. Гончар «Прапорonoсці»; Лев Кассіль «Дорогі мої подруги»; Іван Франко «Розповіді», Л. М. Коралл «Вчимося українською: практична мовна книга». Ціна книг становила від 3 до 9 рублів [19].

У 1950 році шкільні районні бібліотеки міста Мукачево також розширили палітру нових книг із літературних і політичних сюжетів. В області налічувалось 93 шкільних бібліотеки з десятками тисяч книг. Серед нещодавно придбаних книг – твори Леніна і Сталіна, Л. Толстого, О. Пушкіна, Т. Шевченко, праця лауреата Сталінської премії – Акаєва В. «Біла берега» і багато інших [23].

У 1951 році твір Сталіна «Марксизм і мовознавство» видано українською мовою в 50 000 примірників [17]. Теорії К. Маркса і Ф. Енгельса пропагували історичний матеріалізм, основні принципи якого були розроблені ще у ХІХ столітті [6].

Протягом 1952 року у селах та у робочих клубах Закарпаття відкрито 140 нових бібліотек. У квітні дитячі бібліотеки були відкриті в Береговому, Виноградіві і Рахові. Бібліотекам призначені відповідні приміщення і виділені фонди на купівлю книг. За даними газети «Карпати Ігаз Со» (Kárpáti Igaz Szó, переклад з угорської мови: «Закарпатське правдиве слово») у 1952 році було три з половиною мільйона книг [20].

Студенти Ужгородського державного університету опублікували п'ять номерів «Наукових записок», насамперед, це праці з біологічних, медичних, історико-лінгвістичних питань. «Студентка п'ятого року навчання біологічного факультету, Куц О. В. підняла актуальні питання: ремонт комбікормової бази худоби Карпатських гір. За темою «Грибкові захворювання фруктових дерев і шкідників яблуні в Тячівській області» була написана стаття Бубр'яком та Ліковичом – студентами університету. «Випускники з історії та філології також писали наукові роботи на цікаві теми. З біології та медицині написали 15 наукових робіт, шість з історії та філології» [7].

У ці роки почали з'являтися за підпискою журнали та газети: «Закарпатська правда», «Радянське Закарпаття», «Молодь Закарпаття», «Кишеньковий довідник агітатора» – їх

підписка коштувала від 1 до 5 рублів на місяць [13]. Але не всі були задоволені книжковим сервісом тих років: «Я коваль, – пише М. Павлюк, але я не можу знайти книгу в бібліотеці, яка б інформувала нас про технічні досягнення нашої країни. Загалом, бібліотека є бідною і технічних виданнях не має». У бібліотеці Великих Бичків було 4,500 книг в 1952 році, а у 1953 році отримали ще 418 книг. Тому база досить велика, як для села, але вона не може задовільнити потреби читачів [4].

Протягом 1950–1953 років в регіоні були організовані численні курси для вчителів. Для відпочинку дітей створено піонерські табори, проте їх недоліки рідко обговорюються на сторінках газет. У 1951 році профспілками організовано 72 піонерських табори. Піонерські табори були відкриті в перші дні червня, але обласна рада профспілок не завершила розміщення дітей в таборах, школах і дитячих курортах до 14 липня, що було зазначено у пресі [2; 3].

У 1951 році в регіоні організована навчальна поїздка для 75 вчителів, її учасники відвідали Київ, Харків та інші міста республіки. Вони ознайомились з великими промисловими підприємствами, театрами, музеями і галереями, а також відвідали багато провідних дитячих установ, зустрілися з вчителями та письменниками. У Києві вони відвідали центральну станцію Агробіології, в Харкові педагогічний інститут: «Більшість учасників це були молоді викладачі з сіл Карпатських гір. Серед них: Мельничук К. викладач початкової школи в Рагові, Філіпко М. із середньої школи Сваляви» [10]. У 1951 році п'ять студентських колективів з викладачами Ужгородського державного університету разом з колегами, здійснили поїздки в Москву, Ленінград, Київ та інші великі індустріальні міста країни. Студенти, які брали участь у екскурсії, також відвідали найбільші міста Закарпаття: Мукачево, Берегове, Солотвіно, Рагове, Ясиню. В Солотвіні вони знайомляться з роботою деревообробних заводів в гірських районах області [1].

У травні 1952 р. студенти хімічного та біологічних факультетів Ужгородського державного університету здійснювали практику в найбільших ботанічних садах та музеях

Радянського Союзу. У жовтні 1953 р. археологи зі Львова провели археологічні розкопки на Поділлі. Експедицію очолював кандидат історичних наук Й. Захарук. «На розкопках, проведених в Кошіловці в Тернопільському районі, збереглися залишки так званої Трипільської культури, що розташована на стародавніх землях. В одному з цих місць, знайшли спалений людський череп» [15].

У перші місяці 1953 року організовано театральні вистави і концерти. Так, 8 лютого, наприклад, в Ужгороді піаністкою Дежо Задор із Музичної школи виконано сонату Ференца Ліста і твори Чайковського, 23 лютого проведено черговий концерт в філармонії Ужгорода [22].

Волонтерські працівники села Вільгівці працювали з метою розвитку своїх культурних інституцій, покращували умови шкіл, бібліотек, клубів: «Вайнахій Івана, Іван Бажа, Мартін Андрій колгоспники, перевозять 300 кубічних метрів деревини для школи. Нехай наші діти почуватимуться краще, і вчитися будуть краще» [12].

Протягом 1950-х років розширюється мережа галерей на Закарпатті. Мета їх створення – знайомство дітей і дорослих з роботами радянських митців [10]. Так, у жовтні 1953 р., після реконструкції, було відновлено Закарпатську обласну галерею із творами мистецтва із Росії, України та Західної Європи. Як вказувала тодішня преса, радянське відділення галереї значно зросло: по-перше, це мармурова скульптура «Ленін у віці гімназиста», робота молодого художника Галкіна Г. «Ленін В. І. та Крупська Н. К. у Горках», та картина Паргевського В. «Захисники Сталінграда», яка буде служити «невичерпною темою

для радянських художників у всі часи. Картина є найбільш вражаючим зображенням одного із славного міста-героя» [11].

У 1950-х роках кіностудії активно виготовляли фільми, які були спрямовані на виховання суспільства в радянському дусі. В Закарпатті створено мережу кінотеатрів. Преса у відповідному ракурсі «оспівувала» здобутки кінематографу: «Радянське кіно виробляло гарні фільми про героїчну історію Угорщини, революційну боротьбу радянського пролетаріату і незаможного селянства, про повалення експлуататорів, про нових людей країни Рад... Такі фільми, як «Секретна місія», «Звільнений Китай», «Вони боронили Батьківщину» отримали спеціальні премії» [21].

Важливу роль посідало спортивне життя краю. Наприклад, у липні 1951 р. у Харкові місцева команда «Локомотив» та Ужгородський «Спартак» провели Національний чемпіонат класу «Б» з футболу. Закарпатці одержали перемогу і зайняли дев'яте місце в турнірній таблиці [8; 5].

Підсумовуючи, зазначимо, що саме протягом 1950–1953 років на Закарпатті, відбувся значний «культурний бум». Масово відкривались бібліотеки як в містах, так і у селах. Були відкриті клуби, більшість з яких були добре обладнані. Звичайно, були поселення, де населення не було задоволено культурними умовами відпочинку. Театральні виступи і радянські фільми, мали за мету розважати населення у рамках комуністичної ідеології. Проте у новосторених галереях, була можливість презентувати населенню картини і скульптури відомих художників, а також були організовані виставки саме угорських митців, наприклад, Ференца Редо і Шандора Міклоша.

Список використаних джерел

1. A diákok turistakirándulása. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 163. szám – 1951. július 13.
2. A gyerekek nyári üdültetése megszervezésének fogyatékoságairól. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 164. szám – 1951. július 14.
3. A gyerekek nyári üdültetése // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 124. szám – 1951. május 29.
4. A könyvtárak helyreállításának fogyatékoságairól. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 209. szám – 1953. szeptember 4.
5. A sakkvilág bajnokságért // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 85. szám – 1951. április 12.
6. A történelmi materializmus mint a társadalmi fejlődés törvényeiről szóló tudomány. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 33. szám – 1953. február 7.
7. Az egyetemi hallgatók tudományos műveinek gyűjteménye. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 106. szám – 1952. május 6.
8. Az uzshorodi "SPARTAK" győzelme. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 173. szám – 1951. július 25.
9. Baharjev V. Képtár az iskolában // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 123. szám – 1952. május 25.
10. Baharjev V. Ukrajnai tanulmányút // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 161. szám – 1951. július 11.
11. Csernega O. A területi képtárban // Kárpáti Igaz Szó 34. évfolyam, 257. szám – 1953. október 30.

12. Deljatyinszkij M. Atyai gondoskodás az iskolákról, a kulturfelvilágosító intézményekről. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 114. szám – 1951. május 16.
13. Folytatódik az előfizetés az 1953. évi második negyedére a következő területi lapokra // Kárpáti Igaz Szó 33. évfolyam, 64. szám – 1953. március 15.
14. Művészeti Múzeum Poltaván // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 97. szám – 1951. április 25.
15. Ratau. A Iovvi archeológusok értékes leletei. // Kárpáti Igaz Szó 34. évfolyam, 238. szám – 1953. október 8.
16. Ratau. A Sevcsenko G. T. Múzeumban // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 109. szám – 1951. május 11.
17. Ratau. Sztálin J. V. a Marxizmus és a nyelvtudomány kérdései c. művének kiadása ukrán nyelven // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 86. szám – 1951. április 12.
18. Redő Ferenc. Szovjet képzőművészek műtermeiben. // HISTÓRIA XI. évfolyam – 1989. 1–2 hó.
19. Új könyvek. // Kárpáti Igaz Szó 30. évfolyam, 70. szám – 1950. április 8.
20. Új könyvtárak. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 84. szám – 1952. április 8.
21. Vigyük közelebb a mozit a tömegekhez. // Kárpáti Igaz Szó 32. évfolyam, 83. szám – 1951. április 8.
22. Zádor D. J. zeneszerző szerzői hangversenye. // Kárpáti Igaz Szó 33. évfolyam, 47. szám – 1953. február 25.
23. Zsupanin I. Előadások kolhozisták részére. // Kárpáti Igaz Szó 30. évfolyam, 6. szám 1950. január 8.

Киш Е., Марошан К. особенности функционирования культурных учреждений Закарпаття за период 1950–1953 годов на основе материалов прессы

Статья посвящена вопросам функционирования культурных учреждений Закарпаття в советский период в 1950–1953 годах. Дана характеристика деятельности библиотек того времени, исследованы произведения на популярную тематику тех времен, в том числе представлены газеты, кино, музеи. Исследованы процессы реформирования образования. На Закарпатье советская власть долгое время не могла ничего сделать с воспитанием неславянских народов. Для неславянских представителей общества, как свидетельствуют источники, было трудно адаптироваться к новой политической системе и к новой как для Закарпаття коммунистической идеологии.

Ключевые слова: Закарпатье, культура, пресса, образование, идеология.

Kish Ye., Maroshan k. Functioning peculiarities of cultural institutions in Zakarpattia during 1950–1953 based on newspaper articles

The following article deals with the situation of Transcarpathian cultural institutions during the Soviet period between 1950 and 1953. In this article I mention and characterize the introduction of the libraries of the time, the works of the most popular topics, including the newspapers, cinema and museum visits. Based on the years studied, there has been a recovery in educational institutions and cultural life. Great attention was paid to the training of teachers as they played a major role in communist education of youth. Their main task was to propagate the glorious past of the Soviet Union and to increase the pupils' love for their home. There were many disabilities in the district schools. After 1946, the number of pupils and schools grew in vain, the quality of teaching did not improve for a long time. The reason for this was that the schools did not have enough equipment and books. Many textbooks were useless because most of them were translated from Russian, making it difficult for students to interpret mirror translation.

Due to the lack of Hungarian textbooks, children were often taught to read books from Hungarian journals. Hungarian textbooks came to Hungary for the first time in Transcarpathia only in the 1980s. Teachers' work was also hampered by the lack of a unified curriculum. Only in 1951 was the single curriculum introduced. The first book in Hungarian, published in the Soviet system, was the Nikitin's Book of Scriptures and Sackakov's book The History of the Soviet Union. Libraries have been established in more and more villages and villages, which have been a great success for the population. Museums and theaters have been created for the entertainment of citizens. The cinema was released in major cities where the most famous and latest Soviet films were presented to the audience. They also had an impact on people's mentality.

Key words: Soviet Union, Transcarpathia, culture, media, education, ideology.